

Дячук С. І., Галаган В. І., Галаган О. І.

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Досліджуються сутність та значення підготовчого провадження як обов'язкової стадії кримінального провадження, визначається зміст підготовчого судового засідання, аналізується процесуальний порядок судового провадження на підставі угоди, звертається увага на низку проблемних питань, що потребують свого вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження, підготовче провадження, підготовче судове засідання, учасники судового провадження, судовий розгляд, судові рішення.

Прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стало важливим етапом на шляху вдосконалення процесуальної форми й механізму судового захисту прав людини та посилення змагальних засад кримінального провадження. До новел КПК слід повною мірою віднести визначення принципово нових завдань і процесуальних можливостей *підготовчого провадження* як самостійної стадії кримінального провадження та *підготовчого судового засідання*, що обов'язково проводиться на цій стадії судом першої інстанції.

Метою статті є дослідження законодавчого врегулювання стадії підготовчого провадження через призму її мети, завдань та процесуального порядку проведення, аналіз нових положень КПК, зокрема, кримінального провадження на підставі угод, спрямований на правильне застосування процесуального законодавства.

Актуальність теми полягає, насамперед, у тому новому значенні, яке матиме підготовче судове засідання як процесуальна форма підготовчого провадження для правильного, справедливого та своєчасного судового розгляду. Сама ідея передбачити у кримінальному провадженні судове засідання в межах стадії підготовки кримінальної справи до судового розгляду далеко не нова. Серед українських правознавців цій тематиці присвячені роботи Я. П. Зейкана, М. М. Михеєнка, В. В. Молдована, В. Т. Маляренка, В. П. Шибіки, Ю. М. Грошевого, В. Т. Нора, О. Р. Михайленка, А. Б. Муравіна та інших науковців [див., напр.: 3–6]. Запровадження у 2001 р. попереднього розгляду справи суддею на цій стадії значно наблизило кримінальне провадження до міжнародних стандартів у сфері правосуддя, проте не вирішило всіх теоретичних та практичних проблем.

Передбачене главою 27 КПК *підготовче провадження* є важливою самостійною стадією кримінального процесу, в якій суд у судовому засіданні за участю сторін кримінального провадження зобов'язаний у розумні строки, на підставі ретельного вивчення процесуальних актів закінчення досудового розслідування та доданих до них документів перевірити, чи досить підстав для призначення за даним провадженням судового розгляду, для закриття провадження чи вирішення справи шляхом затвердження відповідної угоди та ухвалення вироку щодо неї.

Сутність *підготовчого судового засідання* визначається з урахуванням мети, функціональної ролі та принципів кримінального провадження, що відображається у змагальності, диспозитивності та процесуальній економії на стадії підготовчого провадження. Мета підготовчого судового засідання – з'ясувати можливість врегулювання правового конфлікту до судового розгляду чи забезпечити правильне та швидке вирішення справи під час судового розгляду. На пріоритет процедури врегулювання правового конфлікту вказує обов'язок слідчого, прокурора та суду створювати для цього необхідні умови шляхом роз'яснення сторонам кримінального провадження їхніх процесуальних прав (ч. 2 ст. 285, ч. 7 ст. 469 КПК). Відповідно, завданням підготовчого судового засідання є, на нашу думку, визначення основних напрямів подальшої процесуальної діяльності суду та інших учасників кримінального провадження.

Важливим, насамперед, з практичної точки зору є питання щодо *процесуального приводу для відкриття підготовчого провадження* в суді першої інстанції. Для ухвалення такого процесуального рішення поки що передбачається вичерпний

перелік процесуальних документів, до яких згідно з ч. 1 ст. 314 КПК належать обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Підготовче провадження вважається відкритим із моменту надходження цих документів до суду та їхньої реєстрації відповідно до ч. 2 ст. 35 КПК у автоматизованій системі документообігу, незалежно від того, чи відповідають вони вимогам закону щодо їхньої форми та змісту. Визначений цією системою головуючий не пізніше п'яти днів з дня надходження таких документів до суду призначає підготовче судове засідання. Строк, протягом якого має відбуватися таке засідання, у КПК не вказаний, проте він має відповідати критеріям розумності, визначеним у ч. 3 ст. 28 КПК. Ухвала суду про призначення підготовчого судового засідання законом не вимагається. Про день, час і місце його проведення учасники судового провадження повідомляються за розпорядженням головуючого, про що їм у встановленому порядку надсилається повідомлення (ст. 111–112 КПК) чи судовий виклик (ст. 134–135 КПК) поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, по телефону або телеграмою. Таке повідомлення (виклик) направляється у строки, що дають реальну можливість забезпечити своєчасність його отримання і реалізувати право сторін на участь у судовому засіданні.

У КПК зараз ретельно регламентований *склад учасників* підготовчого судового засідання, яке відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника згідно з правилами, передбаченими для судового розгляду. За таких обставин неприбуття на підготовче судове засідання:

- прокурора, підозрюваного, захисника, участь якого є обов'язковою, незалежно від причин, є підставою для призначення нового судового засідання;
- захисника, участь якого не є обов'язковою і який своєчасно був повідомлений про місце і час судового засідання, незалежно від причин неприбуття, є підставою для відкладення або продовження судового засідання залежно від думки з цього приводу обвинуваченого;
- законних представників обвинуваченого, які своєчасно були повідомлені про місце і час судового засідання, незалежно від причин неприбуття, є підставою для відкла-

дення або продовження судового засідання залежно від того, чи визнав суд їхню участь обов'язковою на цій стадії кримінального провадження;

- потерпілого, який своєчасно був повідомлений про місце і час судового засідання, незалежно від причин неприбуття, є підставою для відкладення або продовження судового засідання залежно від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час підготовчого судового розгляду, виходячи зі змісту процесуального приводу для його відкриття;
- цивільного позивача чи відповідача, які не є відповідно потерпілим та обвинуваченим, їхніх представників, які своєчасно були повідомлені про місце і час судового засідання, не є підставою для відкладення судового засідання незалежно від причин їхнього неприбуття. Проте, на наше переконання, у такому випадку не повинна вирішуватися доля цивільного позову, як це передбачено ст. 326 КПК. Розгляд цього питання виходить за межі мети і завдань стадії підготовчого провадження, однак буквальне тлумачення закону вказує на можливість залишення позову без розгляду в разі неприбуття до суду цивільного позивача чи його представника.

У разі неприбуття вказаних учасників кримінального провадження питання про можливість продовження підготовчого судового засідання має вирішуватися під час його відкриття, хоча у КПК з цього приводу приписів немає. Водночас обсяг питань, які можуть вирішуватися під час підготовчого судового засідання, та процедура їхнього висунення на обговорення передбачає можливість повторного вирішення питання про наслідки неприбуття на судове засідання того чи іншого його учасника. Остаточне формулювання сторонами своєї правової позиції з цього питання може стати на заваді продовженню судового засідання за відсутності окремого його учасника, оскільки може виявитися, що у такому разі неможливо з'ясувати всі обставини під час підготовчого судового засідання.

Особливий порядок має розгляд угоди, коли обов'язковою є участь лише її сторін. Інші учасники повідомляються про час і місце судового засідання, проте їхня відсутність не є перешкодою для його проведення (ч. 2 ст. 474 КПК). Розгляд клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності також відбувається за обов'язкової участі сторін та потерпілого (ч. 1–2 ст. 288 КПК). Проте у цьому випадку, на нашу

думку, участь потерпілого може бути визнана необов'язковою, якщо прокурор належним чином виконав вимоги ч. 3 ст. 286 КПК і додав до клопотання, направлено до суду, письмову розписку потерпілого про ознайомлення з таким клопотанням, у якій той висловив свою думку щодо можливості його задоволення.

Процедура проведення підготовчого судового засідання починається з підготовчої частини, на якій у призначений для судового розгляду час головуєчий відкриває судове засідання та оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних і повідомлених осіб прибув на судове засідання, встановлює їхні особи, перевіряючи документи, що засвідчують особу, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судовий виклик та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їхнього неприбуття, якщо вони відомі. Судом вирішується питання про можливість продовження судового засідання, його відкладення чи призначення нового судового засідання, в разі неприбуття його учасників. Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання.

Після виконання зазначених дій головуєчий оголошує склад суду, прізвища прокурора та інших учасників судового провадження, яким роз'яснює право відводу та з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. У подальшому судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятки про їхні права та обов'язки, передбачені КПК, після ознайомлення з якими головуєчий з'ясовує, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, та за потреби роз'яснює їх.

Виконавши вказані дії, суд заслуховує думку сторін та інших учасників судового провадження щодо відповідності вимогам закону процесуального документа, який став приводом для відкриття підготовчого провадження, можливості призначення справи до судового розгляду в даному суді, затвердження угоди, закриття провадження у справі тощо (п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК) та підстав для ухвалення цих рішень. Для викладення своєї позиції щодо можливості призначення справи до судового розгляду першій надається слово стороні підготовчого провадження, яка ініціювала привід для його відкриття. Якщо до суду подано обвинувальний акт, то першому надається слово прокурору. Інші учасники процесу висловлюють свої думки з таких же питань

і викладають свої клопотання, після чого знову надається слово стороні-ініціатору для висловлення думки щодо зустрічних клопотань іншої сторони. Суд, виходячи зі змісту зустрічних клопотань, які підлягають вирішенню, може повторно ухвалити рішення про можливість продовження судового засідання чи його відкладення в разі неприбуття його учасників. Якщо суд визнає за можливе продовжити розгляд справи, заслухавши всіх учасників провадження, він виходить до нарадчої кімнати, де вирішує заявлені клопотання та ухвалює відповідне рішення в межах своїх повноважень.

За результатами підготовчого судового засідання, залежно від приводів для відкриття підготовчого провадження та заявлених клопотань, суд має право своєю мотивованою ухвалою прийняти такі *рішення*:

- 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 468–475 КПК (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК);
- 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК);
- 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК);
- 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідповідності кримінального провадження (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК);
- 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 5 ч. 3 ст. 314 КПК).

Суд має право також зупинити провадження у справі на підставах, передбачених ст. 335 КПК, якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні.

Неприпустимим є з'ясування на стадії підготовчого провадження питань, що виходять за межі повноважень суду. Зокрема, такими слід визнати: вирішення питання про готовність справи до розгляду з точки зору доведеності

вини обвинуваченого та достатності зібраних для цього доказів, питання їхньої допустимості; з'ясування питання про те, чи немає підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, для кваліфікації дій обвинуваченого за іншою статтею Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для повідомлення йому про підозру у вчиненні іншого злочину, крім того, про який йому було повідомлено, тощо.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням його учасників має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжний захід. Розглядаючи такі клопотання, суд повинен дотримуватися правил, передбачених розділом II КПК, а також враховувати вимоги п. 3–4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] та практику Європейського суду з прав людини. За відсутності клопотань сторін заходи забезпечення кримінального провадження, обрані під час досудового розслідування, вважаються продовженими, про що обов'язково зазначається в ухвалі суду про призначення справи до судового розгляду.

Заслуговує на окрему увагу процедура розгляду судом матеріалів досудового розслідування, направлених з обвинувальним актом та угодою сторін про примирення чи визнання винуватості. Відповідно до ч. 2–3 ст. 474 КПК, розгляд угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду такої угоди.

Законом передбачено два види угод – про примирення (ст. 471 КПК) та про визнання винуватості (ст. 472 КПК). Процедура їхнього розгляду під час підготовчого провадження ризичується лише за окремими елементами.

Виконавши підготовчі дії на підготовчому судовому засіданні, суд оголошує угоду та додані до неї додатки, заслуховує думку сторін угоди щодо можливості її затвердження. Після виступу всіх учасників процесу суддя з'ясовує в обвинуваченого, чи він розуміє обставини, перелічені у ч. 4 ст. 474 КПК (для угоди про визнання винуватості) або зазначені у ч. 5 ст. 474 КПК (для угоди про примирення). В обох випадках суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, а також перевірити угоду на відповідність вимогам як матеріального, так і процесуального закону.

Провівши вказані дії, суд виходить до нарадчої кімнати, де ухвалює неспритаманне для стадії підготовчого провадження судове рішення – ухвалює *вирок*, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання або постановляє ухвалу про відмову в затвердженні угоди та повернення справи для продовження досудового розслідування, якщо угода була укладена на цій стадії провадження, або відновлює судово провадження, якщо угода була укладена в судовому засіданні (ч. 7 ст. 474 КПК).

Вирок на підставі угоди може бути оскаржений лише з визначених у законі підстав (ч. 3–4 ст. 394 КПК). Натомість ухвала про відмову в затвердженні угоди окремому оскарженню не підлягає. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. суд, який під час підготовчого судового засідання ухвалив рішення про закриття провадження, затвердження угоди, а також у разі ухвалення вироку у справі, повинен проголосити своє судово рішення іменем України, оскільки ним ухвалюється підсумкове процесуальне рішення під час розгляду справи в суді.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі *висновки*. Запроваджений новим КПК процесуальний порядок підготовчого судового засідання на стадії підготовчого провадження дає змогу належним чином провести всі необхідні процесуальні дії з підготовки справи до судового розгляду, підбити підсумки такої підготовки за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, забезпечити виконання вимог процесуального законодавства та гарантувати права й законні інтереси учасників кримінального провадження шляхом своєчасного та об'єктивного судового розгляду справи. Підготовче провадження в кримінальному процесі є також тією стадією, на якій досягається врегулювання правового конфлікту до початку судового розгляду.

Разом із тим, проведений аналіз розглянутої стадії кримінального провадження виявив і *проблемні питання*. Зокрема, потребує чіткішої правової регламентації вирішення цивільного позову при звільненні особи від кримінальної відповідальності, скажімо, у зв'язку з передачею її на поруки чи із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, адже глава 9 КПК, у якій визначаються питання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні й заявлення та вирішення цивільного позову, відповіді на

поставлене нами питання не дає. Крім того, оскільки рішення суду про закриття кримінального провадження має форму ухвали, потребують додаткових роз'яснень положення ч. 6 ст. 284 КПК, в якій передбачено можливість ухвалення у таких випадках обвинувального

вироку. Вирішення цих та інших невизначених процесуальних положень, якими врегульовується стадія підготовчого провадження, сприятиме її однаковому розумінню і застосуванню процесуального закону всіма учасниками кримінального провадження.

Список літератури

1. Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод людини // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р.; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 р. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
3. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 303 с.
4. Михесенко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михесенко, В. Т. Нор, Шибіко В. П. – К. : Либідь 1999. – 250 с.
5. Михесенко М. М. Кримінально-процесуальне право / М. М. Михесенко, В. В. Молдован, В. П. Шибіко. – К. : Вентури, 1997. – 487 с.
6. Зейкан Я. П. Право на захист у кримінальному процесі : Практичний посібник / Я. П. Зейкан. – К. : Юридична практика, 2004. – 288 с.

S. Dyachuk, V. Galagan, O. Galagan

APPLICATION OF CRIMINAL JUDICIAL LEGISLATION ON PREPARATORY PROCEEDINGS IN TRIAL COURT

Essence and significance of preparatory proceedings as the compulsory stage of criminal proceedings are investigated, the meaning of the preparatory court is determined, the judicial order of judicial proceedings is analyzed on the basis of agreement, attention applies on the row of problem questions need the decision.

Keywords: criminal proceedings, preparatory proceedings, preparatory court, participants of the judicial proceedings, trial, court decisions.

Матеріал надійшов 04.04.2013

УДК 343.28

Горох О. П.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті досліджено кримінально-правову політику у сфері звільнення від покарання на українських землях у першій половині ХІХ ст. – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, кримінально-правова політика у сфері звільнення від покарання.

Проблема звільнення від покарання цікавила багатьох юристів. В українській кримінально-правовій доктрині цій проблематиці

присвятили дисертаційні та монографічні дослідження такі, зокрема, українські юристи, як: О. В. Дашенко, В. П. Герасименко,